

УДК 94(450.2/.4=112.2):323.173

ПІВДЕННИЙ ТІРОЛЬ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО КОНСТИТУЮВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ

Христина ЮСЬКІВ

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра міжнародної інформації

Висвітлено історичну ретроспективу політичного і правового конституювання й функціонування територіальної автономії Південного Тіролю. Розглянуто проблему національного самовизначення німецькомовного населення Півночі Італії, яка протягом багатьох десятиліть є дестабілізаційним фактором в італійській політиці, а також негативно впливає на стабільність міжетнічних стосунків в Європі. Здійснено історичний екскурс і визначено передумови, які спричинили міжнаціональний конфлікт й призвели до південно-тірольської моделі як засобу його розв’язання. Ця боротьба іноді приймала крайні форми, однак зроблені з неї висновки щодо проблем ідентичності, мови, територіальної цілісності і стабільності, а також самовизначення, дозволяють південно-тірольській моделі бути прикладом для інших європейських регіонів, заселених етнічними меншинами.

Ключові слова: Південний Тіроль, сепаратизм, Італія, територіальна автономія.

Країни з етнічним сепаратизмом в Європі вже довгий час перебувають у стані стабільної рівноваги. Тут завжди спостерігалася висока зацікавленість населення в політиці, а також мобілізація населення, питання практично не виходить за межі “цивілізованої” боротьби. У більшості випадків завданням сепаратистів є не створити незалежну державу, а досягнути більшої національно-культурної, економічної і політичної автономії в межах чинних кордонів держави¹.

У цьому контексті цікавим прикладом успіху територіальної автономії є Південний Тіроль. Історія Південного Тіролю в ХХ ст. – це історія про боротьбу за отримання автономії німецькомовними і ладіномовними південними тірольцями, які компактно живуть на своїй батьківщині, утворюючи разом сьогодні майже 72% місцевого населення (водночас складаючи лише 0,5% населення Італії). Ця боротьба декілька разів ставала насильницькою, проте уроки, отримані з неї щодо питань самобутності, мови, території, територіальної стабільності і самовизначення, можуть зробити історію Південного Тіролю повчальною для пошуку вирішення проблем в інших регіонах Європи з культурно розділеними спільнотами².

Отже, Південний Тіроль – це північна частина Італії, що охоплює область Больцано-Боцен і входить до складу автономного регіону Трентіно – Альто-Адідже/Південний Тіроль і є найрозвиненішим регіоном Італії³.

Тіроль, що здавна переходив у володіння то однієї, то іншої країни, зараз розділений між Австрією та Італією. Ця земля подобається всім, проте кожен її бачить по-різному. Для Австрії Тіроль – це її федеральна земля, для Італії – її

регіон Трентіно-Альто-Адідже, що складається з провінцій Трентіно і Больцано (або Південний Тіроль). Нарешті, Європейський Союз уявляє Тіроль як суцільний єврорегіон, який охоплює і австрійську, і італійську його частини⁴.

Бомби, теракти – принципово без жертв, у відповідь – тортури інсургентів, після чого в помсту – вбивства поліцейських. До цього – приєднання до складу держави Італія, яка не має нічого спільного з ними – німцями Південного Тіролю. Володарі Риму змінювалися з фашистів на демократів, але політика Риму до тірольців ніяк не змінювалася. Майже сто років австрійці по духу живуть в складі країни, яка вважає їх людьми другого сорту⁵.

До 1918 р. Південний Тіроль входив до Австро-Угорської імперії. Перші німці оселилися на його території в 102 р. до н. е. Не стало античного Риму, руйнувалися середньовічні держави, але регіон залишався суто німецький, де говорили баварським діалектом німецької мови. У 1910 р. у регіоні жило не більше 7 000 італійців (2,9%)⁶.

Від XIV ст. Тіроль був складовою частиною імперії Габсбургів. Увесь цей час австрійський Тіроль і його німецькомовні мешканці не мали причини для нарікань. Так само поводитися і жителі німецькомовної частини Південного Тіролю (Больцано). Своєю чергою італомовне населення, що мешкає у провінції Трентіно, відчувало потребу в національно-культурному самовизначенні, яку посилювало створення в 1800 р. Італійської республіки. Згодом у Трентіно посилювалися ірредентистські настрої, і почав визрівати конфлікт⁷.

Наприкінці Першої світової війни Італія зажадала від Австрії не лише італійський Тренто, але й ту частину австрійської коронної землі Тіроль, що лежить на південь від перевалу Бреннер, де 86 відсотків населення було німецькомовне, 4 відсотка ладіномовне, 3 відсотка італійськомовне та інші або чужоземці, або носіїв іншої мови⁸. Італія окупувала Південний Тіроль за угодою з Антантою, заявивши про його суто італійську природу. Крок був обумовлений тим, що в 1890-ті роки об'єднана Італія вступила на шлях непомірних територіальних домагань, що розігрівалися організаціями, як “Заради Вітчизни” і “Національна ліга”⁹.

Отже, по завершенні Першої світової війни внаслідок підписання Сен-Жерменської мирної угоди 1919 р. провінції Трентіно і Больцано (Південний Тіроль) відійшли від Австрії до Італії. Отже, мрія італомовного населення Трентіно здійснилася (воно увійшло до складу своєї держави), і водночас німецькомовні південні тірольці втратили право на власне самовизначення. Міжнародний конфлікт, замість того, щоб дійти до завершення, продовжував загострюватися¹⁰. Ідеолог націоналізму, а потім і фашизму, Е. Толомей розвинув ціле вчення про “італо-тіроль”, яке було, окрім того, сповнене шовінізмом до німців. Ведучи переговори з Антантою, Рим аргументував бажаність Тіролю підробленої картою, де топоніміка була замінена італійською¹¹.

У 1919 році після розпаду Австро-Угорщини колишня земля Тіроль була поділена на австрійську (північну) та італійську (південну) частини. Від того

моменту починається історія Південного Тіролю у статусі італійської провінції (дві інші назви Больцано/Боцен та Альто-Адіджі). На той час за результатами перепису німецькомовне населення складало близько 86%, італійці - 8% та етнічна група ладинів – 4%¹².

І хоча місцевим жителям – переважно німецькомовному населенню – король Італії обіцяв дотримання їхніх прав та ідентичності – вони дуже скоро були порушені¹³.

Італійське панування принесло в Південний Тіроль зниження рівня життя, зубожіння та занепад комунальних структур. Ера Дуче, яка прийшла в 1922 р., була днями скорботи. Фашистський уряд на чолі з Беніто Муссоліні проводив політику “італізації” Південного Тіролю. Озброєні загони влаштовували німецькі погроми, зазвичай з десятками поранених, бували й вбивства. Практикувався насильницький згін селян з земель і масове переселення італійських колоністів в міста. Німецька топоніміка була офіційно замінена на “ладинську”, дипломи австрійських вишів визнані недійсними, а німецька мова заборонена в офіційних установах. Наскільки люто проводилася політика прилучення до Риму, говорить такий факт, що на цвинтарях перебивали написи на надгробках італійською мовою і примушували людей змінювати прізвища. Незгодних відправляли в фашистські табори смерті¹⁴.

Роки між двома світовими війнами характеризувалися пригніченням німецькомовного населення, які були позбавлені своїх прав відповідно до фашистського режиму¹⁵. Фашизм (точніше – нацизм) охопив Німеччину, й чимало адептів Третього райху бажали бачити Південний Тіроль у її складі. Проте, Німеччина була союзником Італії, і тому 1939 р. Гітлер і Муссоліні уклали угоду, за якою німецькомовне населення за бажанням могло переселитися із Італії до Німеччини. Внаслідок цієї угоди близько 75 тис. німецькомовних мешканців Південного Тіролю переїхало до Німеччини (25 % з їхнього числа по завершенні війни повернулося знову до Італії)¹⁶. Попри переслідування, місцевим жителям усе ж вдалося зберегти свою мову та культуру. Тим не менше, коли після Другої світової війни вони зажадали возз’єднатись з Австрією, їм було відмовлено.

Після всіх зусиль, які були спрямовані на реінтеграцію цієї області і зрештою залишалися невдалими. Австрія намагалася домогтися максимально можливого ступеня автономії Південного Тіролю після Другої світової війни через прямі переговори з Італією в рамках Паризької мирної конференції. Ці переговори в кінцевому результаті закінчилися підписанням Паризької угоди від 1946 р., яка є частиною мирного договору з Італією. Тим не менш, Італія надала автономні права не лише Південному Тіролеві, але і регіонові Трентіно, в якому німецькомовне населення було в меншості¹⁷. Німецька меншина регіону зрівнювалася в правах з італійцями. Передбачалося введення в Південному Тіролі і внутрішнього самоврядування. Проте вже через рік італійська влада об’єднала провінції Південний Тіроль і Тренто в єдиний регіон Трентіно-Альто-

Адідже. Тепер італійське населення в ньому переважало над німецьким. Цей крок Риму і триваюча політика переселення італійців в регіон викликали в Австрії *ōāēēp ū āōōāī ū ū*¹⁸.

Здавалося б, після Другої світової війни ситуація зміниться на краще. Тим більше в рамках Паризької угоди 1947 р. німецькому населенню гарантувались рівні з італійцями права та автономія. Однак умови договору, який отримав міжнародне визнання, не були виконані. В 1948 році був ухвалений автономний статут регіону Трентіно-Альто Адідже, який передбачав об'єднання провінції Больцано з італомовною провінцією Тренто. Відповідно до статуту, більшість автономних повноважень делегувались саме регіонові, в якому 2/3 населення складали італійці. Отже, південно-тірольські німці вилучались з процесу вирішення місцевих проблем. Офіційний Рим планував вже “в зародку” викоринити будь-які дії південних тірольців в напрямку самовизначення. Однак відповіддю на такі дії стали звинувачення з боку Австрії (яка поскаржилась до ООН) та ігнорування місцевих владних інституцій Народною партією (найбільша партія провінції, представник інтересів німецькомовного населення)¹⁹.

Конфлікт зайшов у безвихідь. У цій патовій ситуації “Комітет визволення Південного Тіролю” посилив тиск на італійський уряд. Почалися акції саботажу, нарешті, 12 липня 1961 р. були висаджені в повітря 34 опори ліній електропередач. Знеструмлено весь регіон Трентіно-Альто Адідже. Через місяць ірредентисти знову провели серію вибухів на ЛЕП. Цього разу було завдано значно більшої шкоди: знеструмленим виявився весь промисловий район на півночі Італії (Турин, Мілан), зупинилися міжнародні потяги, паралізовано летовища. Італія ввела на територію краю підрозділи армії та поліції, але водночас зазнала широкомасштабного тиску – про південно-тірольську проблему дізналися в усьому світі. Тепер було зрозуміло, що проблема Південного Тіролю – не внутрішня справа самої Італії²⁰.

Австрія продовжувала говорити про дискримінацію німецькомовної меншини, а Італія, своєю чергою, звинувачувала Австрію в підтримці пангерманських сил, пособництві терористам і сепаратистам²¹.

Питання бунтівного регіону вийшло за рамки Італії та піднялося завдяки клопотанню Австрії аж до рівня ООН. Внаслідок цього, в 1960 та 1961 роках Генеральна Асамблея ООН ухвалила дві резолюції, які закликали Австрію та Італію сісти за стіл переговорів та вирішити всі спірні питання, що залишилися після підписання Паризької угоди. Проблема потребувала негайного розв'язання. Обом провінціям – італомовній Трентіно і німецькомовній Больцано – було передано законодавчі та адміністративні повноваження, які раніше перебували у віданні влади регіону Трентіно-Альто-Адідже²².

Після років переговорів, 1972 р. прийняли Статут Автономії, в якому реально прописано захист мовних меншин, крім того, провінція Боцен/Больцано отримувала внутрішню автономію у складі “двоєдиного” регіону. У 1983 р. підписано угоду про створення парламенту регіону Трентіно – Південний Тіроль.

У 1992-му Австрія заявила, що в неї немає претензій до Італії з проблеми Південного Тіролю. Нарешті, 2001 р. Південний Тіроль отримав статус окремої німецькомовної провінції на півночі Італії²³.

Зрештою прийняті рішення сприяли чіткішому й детальнішому регулюванню кожного сектора етнічного, політичного і культурного життя Південного Тіролю на різних рівнях – від найзагальнішого до кожної окремої норми. Настільки ж чітко статут визначив контрольні заходи, що повинні бути застосовані на випадок порушення однією зі сторін тих правил, що регулюють міжетнічні відносини в кожній з відповідних сфер. Завдяки цьому, ситуація в Південному Тіролі стала характеризуватися надійною правовою захищеністю всіх жителів провінції: і етнічних німців, і італійців.

Якщо розглядати ці норми в цілому, можна зауважити таке. Статут був покликаний встановити баланс між двома чинниками: з одного боку – прагненням німецької етнічної меншини в Італії до незалежності, його вимогами підтримати певну “дистанцію” щодо італійської більшості, а з іншого боку, – тією історичною реальністю, коли обидві етнічні групи опинилися в єдиному політичному, економічному та культурному утворенні, що прирікало їх зближуватись. У принциповому плані механізми розв’язання конфлікту стосувалися двох аспектів: по-перше, відносин між самою провінцією Больцано та італійською державою; по-друге, відносин між німецько- та італійськомовною групами, що мешкають на території провінції.

Статут містив подальші механізми розв’язання можливих конфліктів між двома рівнями влади. До речі, попри досягнутий рівень правової регуляції, конфлікти щодо компетенційних рамок можуть виникати і сьогодні. Це відбувається, серед усього іншого, через прагнення центрального уряду в Римі дедалі жорсткіше спрямовувати та регулювати діяльність регіонів зі спеціальним статусом “у тім, що стосується проблем загальнонаціонального характеру” (дефініція, яка фактично наділяє центральний уряд широкими додатковими можливостями вигідного для себе тлумачення правових норм)²⁴.

Отже, ранній період італійського панування над німецькомовним Південним Тіролем завдає тон для більшої частини двадцятого століття: з’явилися різні спроби силової “італізації” населення. Німецькомовні тірольці стали жертвами італійської політики і залишалися жертвами протягом тривалого часу, що пояснює, чому велика частина літератури з цього питання протягом двадцятого століття платить данину “дискурсові жертви” Південного Тіролю. Попри те, що принципово змінилася роль Південного Тіролю на початку XXI ст., цей дискус має місце в останніх публікаціях. Водночас, від 1980 рр. Південний Тіроль залишив свій статус потерпілого і став економічною і політичною силою регіонального значення в області Альп і в Європейському концерні регіонів²⁵.

Сьогодні можна твердити, що величезна більшість німецькомовних тірольців та ладинів (80%), і навіть 17,7% місцевих італійців, ототожнюють себе передусім із Південним Тіролем, а не з Тіролем загалом, Австрією або Італією. У чому

секрет успіху німецькомовних тірольців? Вони поставили перед собою мету досягти, в основному мирним шляхом, громадянської рівності в Італійській державі. І перемогли в непростій боротьбі з асиміляторською політикою центрального уряду в роки всевладдя фашизму, яка набирала крайніх форм²⁶.

Тим не менше, головними ворогами жителів Південного Тіролю в питанні набуття суверенітету, є вони самі. Це проявляється в тому, що вони ніяк не можуть вирішити, який варіант вибрати: (1) залишатися в Італії на правах ще ширшої автономії; (2) стати незалежною державою; (3) знову повернутися до Австрії; або ж (4) спробувати щастя, ставши новим кантоном Швейцарії. До речі, є і менш серйозна пропозиція викупити самих себе в Римі за 15 мільярдів євро. Поки що жоден з названих варіантів не може заручитися підтримкою абсолютної більшості, місцеву політику визначають помірні сили під керівництвом Народної партії Південного Тіролю²⁷.

Отже, проблема Південного Тіролю, відома ще як “тірольський сепаратизм”, пов’язана з перебуванням у межах сучасної Італії німецькомовної меншини, якій була надана значна автономія. Південно-тірольська модель є цікавим прикладом успіху територіальної автономії. Пройшовши в ХХ ст. через період світових війн, окупацій, анексії та агресивного сепаратизму, сьогодні ця територія має високий рівень самоврядування, свій власний парламент, уряд і президента, і визнається як “історія успіху”, яка може слугувати моделлю для врегулювання міжетнічних суперечок і захисту мовних меншин. Цього ох як не вистарчає українцям Словаччини!

Головна особливість Трентіно – Альто-Адідже/Південний Тіроль пов’язана не так з автономністю чи економічним процвітанням цієї провінції, як з дуже цікавим законодавчо врегульованим захистом національно-культурних прав її мешканців. Усе таки неможливо говорити про повне вирішення південно-тірольського конфлікту. Південний Тіроль найменше постраждав від кризи, що вразила Італію. Проте, сепаратисти цього регіону агітують за проведення референдуму про вихід зі складу Італії і приєднання до більш благополучної Австрії.

SOUTH TYROL: HISTORICAL RETROSPECTIVE OF POLITICAL AND LEGAL CONSTITUTION AND FUNCTIONING OF TERRITORIAL AUTONOMY

Christina YUSKIV
Lviv Polytechnic National University
Department of International Information

The article highlights the historical retrospective of political and legal constitution and functioning of territorial autonomy of South Tyrol. The problem of ethnic self-determination of the German-speaking population in Northern Italy is examined. The above issue has been considered as one of destabilising factors in Italian politics, which also has negative impact on stability of interethnic

relations in Europe. The historical overview was carried out and the conditions that led to ethnic conflict and subsequently led to the South Tyrolean model as a means to solve it were defined. This struggle occasionally took extreme forms, but conclusions, that are made from it, about problems of identity, language, territorial integrity and stability, as well as self-determination, allows the model of South Tyrol to be an example for other European regions, populated by ethnic minorities.

Key words: South Tyrol, separatism, Italy, territorial autonomy.

---

¹ *Болотникова О.Р.* Проблемы урегулирования этнополитических сепаратистских конфликтов в XXI веке / О.Р. Болотникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hse.ru/-en/sci/diss/63599333>. [Дата звернення: 16.10.15]

² *Alcock A.* The South Tyrol autonomy [Електронний ресурс] / А. Alcock. – Режим доступу: <http://www.provinz.bz.it/en/downloads/South-Tyrol-Autonomy.pdf>. [Дата звернення: 17.10.15]

³ *Семена М.* “Ми побачили верховенство права в дії” [Електронний ресурс] / М. Семена. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/mi-pobachili-verhovenstvo-prava-v-diyi>. [Дата звернення: 18.10.15]

⁴ *Гриценко О.* Поділити та поєднати (або історія одного регіону) / О. Гриценко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page1331.html>. [Дата звернення: 17.10.15]

⁵ *Собеский М.* Сепаратизм Южного Тироля: Национализм против фашизма [Електронний ресурс] / М. Собеский. – Режим доступу: <http://firstsocial.info/analiz/separatizm-yuzhnogo-tirolu-natsionalizm-protiv-fashizma>. [Дата звернення: 16.10.15]

⁶ *Украине готовят “тирольский сценарий”?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alter-idea.org.ua/ukraine-gotovyat-tirol-skij-stsenarij/>. [Дата звернення: 16.10.15]

⁷ *Гриценко О.* Поділити та поєднати (або історія одного регіону) / О. Гриценко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page1331.html>. [Дата звернення: 17.10.15]

⁸ *Alcock A.* The South Tyrol autonomy [Електронний ресурс] / А. Alcock. – Режим доступу: <http://www.provinz.bz.it/en/downloads/South-Tyrol-Autonomy.pdf>. [Дата звернення: 17.10.15]

⁹ *Украине готовят “тирольский сценарий”?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alter-idea.org.ua/ukraine-gotovyat-tirol-skij-stsenarij/>. [Дата звернення: 16.10.15]

¹⁰ *Гриценко О.* Поділити та поєднати (або історія одного регіону) / О. Гриценко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page1331.html>. [Дата звернення: 17.10.15]

¹¹ *Собеский М.* Сепаратизм Южного Тироля: Национализм против фашизма [Електронний ресурс] / М. Собеский. – Режим доступу: <http://firstsocial.info/analiz/separatizm-yuzhnogo-tirolu-natsionalizm-protiv-fashizma>. [Дата звернення: 16.10.15]

¹² *Південний Тіроль як “комплексна консолідація”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newzz.in.ua/mir/1148853455-pivdennij-tirol-yak-kompleksna-konsociaciya.html>. [Дата звернення: 16.10.15]

¹³ *Семена М.* “Ми побачили верховенство права в дії” [Електронний ресурс] / М. Семена. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/mi-pobachili-verhovenstvo-prava-v-diyi>. [Дата звернення: 18.10.15]

¹⁴ *Собеский М.* Сепаратизм Южного Тироля: Национализм против фашизма [Електронний ресурс] / М. Собеский. – Режим доступу: <http://firstsocial.info/analiz/separatizm-yuzhnogo-tirolu-natsionalizm-protiv-fashizma>. [Дата звернення: 16.10.15]

¹⁵ *South Tyrol* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bmeia.gv.at/en/foreign-ministry/foreignpolicy/europe/neighbourhood-policy/south-tyrol.html>. [Дата звернення: 16.10.15]

¹⁶ *Гриценко О.* Поділити та поєднати (або історія одного регіону) / О. Гриценко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page1331.html>. [Дата звернення: 17.10.15]

¹⁷ *South Tyrol* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bmeia.gv.at/en/foreign-ministry/foreignpolicy/europe/neighbourhood-policy/south-tyrol.html>. [Дата звернення: 16.10.15]

¹⁸ *Вовк М.* Утерянная жемчужина Австрии / М. Вовк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chaskor.ru/article/uteryannaya_zhemchuzhina_avstrii_11917. [Дата звернення: 16.10.15]

¹⁹ Південний Тіроль як “комплексна консолідація” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newzz.in.ua/mir/1148853455-pivdennij-tirol-yak-kompleksna-konsoliaciya.html>. [Дата звернення: 16.10.15]

²⁰ *Махун С.* “Тірольський план” для України: блеф чи реальність? / Сергій Махун // “Дзеркало тижня. Україна”. – 2015. – 13 лютого (№5) – С. 3

²¹ *Семена М.* “Ми побачили верховенство права в дії” [Електронний ресурс] / М. Семена. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/mi-pobachili-verhovenstvo-prava-v-diyi>. [Дата звернення: 18.10.15]

²² *Гриценко О.* Поділити та поєднати (або історія одного регіону) / О. Гриценко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page1331.html>. [Дата звернення: 17.10.15]

²³ *Махун С.* “Тірольський план” для України: блеф чи реальність? / Сергій Махун // “Дзеркало тижня. Україна”. – 2015. – 13 лютого (№5) – С. 3

²⁴ *Мінгазутдінов І.* Сепаратизм Південного Тіролю у контексті міжетнічних проблем в Європі [Електронний ресурс] / І. Мінгазутдінов. – Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/download/2178/1938>. [Дата звернення: 16.10.15]

²⁵ *Grote G.* The South Tyrol question, 1866-2010. From national rage to regional state [Електронний ресурс] / G. Grote. – Режим доступу: http://www.peterlang.com/download/-extract/50317/extract_11336.pdf. [Дата звернення: 16.10.15]

²⁶ *Махун С.* “Тірольський план” для України: блеф чи реальність? / Сергій Махун // “Дзеркало тижня. Україна”. – 2015. – 13 лютого (№5) – С. 3

²⁷ Южный Тироль: между Италией, Австрией и Швейцарией [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://business-swiss.ch/2014/09/yuzhny-j-tirol-mezhdu-italiej-avstrij-i-shvejtsariej/>. [Дата звернення: 16.10.15]